

Rómčina v rukopisoch z 19. storočia z kláštora premonštrátov v Jasove

Slovenská národná knižnica (ďalej len SNK) v Martine je moderná inštitúcia, ktorá má za úlohu okrem iného aj pomáhať vo vedeckej, kultúrnej, vzdelávacej a informačnej sfére občanom Slovenska, ako aj zahraničným používateľom, ktorí sa zaujímajú o jej knižné fondy pre potreby vzdelávania a bádateľských výskumov. SNK má vo svojej štruktúre vysoko odborne špecializované odbory. Jedným z nich je Odbor správy historických knižných fondov a historických knižných dokumentov v Slovenskej republike (ďalej len HKD a HKF). Je to odborné, metodické, konzultačné a výskumné pracovisko v oblasti HKF a HKD. Medzi úlohy tohto odboru patrí aj komplexné zabezpečenie ochrany fondov niektorých kláštorných knižníc.

Takouto knižnicou je aj kláštorná knižnica premonštrátov v Jasove. Medzi hodnotnú súčasť tejto knižnice patrí torzo kódexov a tri nesporne zaujímavé rukopisy zaoberajúce sa rómčinou, pochádzajúce z 19. storočia. Ako prvý už o nich napísal nálezovú správu Dr. Peter Sabov (Sabov, 2009: 176–178), ktorý sa nimi zaoberal pri spracovaní fondu bohatej historickej knižnice. Všetky tri rukopisy sa v súčasnej dobe nachádzajú v správe Slovenskej národnej knižnice. Môžu byť prínosom v oblasti skúmania rómskej lingvistiky, výskumu gramatiky rómčiny a určenie jej dialektov.

Autormi rukopisov sú Václav Kohout a Jakab Koritschnyák, ktorí obaja pôsobili ako premonštráti a správcovia konviktu v Jasove. Václav Kohout¹ bol rodom z Kolína, žil približne medzi rokmi 1802–1867. Ako člen premonštrátskej rehole sa v roku 1827 stal prefektom konviktu v Košiciach a profesorom niekoľkých gymnázií v Košiciach, Oradei (Veľký Varadín, Rumunsko) a Kežmarku. Od roku 1843 bol riaditeľom gymnázia v Košiciach. Neskôr pôsobil ako farár v Poprade a r. 1853 ako dekan a inšpektor cirkevných škôl. V rokoch 1835–36 sa vrátil do Jasova ako tajomník prepošta a knihovník, a od roku 1865 tu žil na odpočinku. Jeho publikácie boli zamerané najmä na teológiu, písal príležitostné verše a kázne, venoval sa biografistike, geografiu, jazykovede a predpokladáme, že aj etnografiu. Jeho spis o „rómčine“ zostal len v rukopisnej forme.

Druhým autorom rukopisov je Jakab Koritschnyák² narodený v Komárome. Pôsobil od roku 1804 ako správca v ráde premonštrátov a v r. 1805 bol aj knihovníkom v Jasove. Bol učiteľom matematiky v jasovskom konvente. Neskôr sa stal

1 Iné formy mena: Kohaut Klabanszky, Klabauszky, Wenceslaus Kohaut. Viz/ Pozri Slovenský biografický slovník (1989). Zv. 3. K–L. Martin : Matica slovenská. 447 s.

2 József Szinneyi. Magyar írók élete és munkái. 6. Köt. Budapest : Magyar Könyvtudományi és Könyvtérjesztők Egyesülése, 1980–1981. 1456 s

riaditeľom jasovského konventného majetku. Ako profesor pôsobil aj v Levoči, kde sa stal riaditeľom vyššieho gymnázia. Potom opäť pôsobil v Jasove ako riaditeľ konventného majetku a neskôr aj v Lelesi. Tieto všetky konventné majetky patrili pod správu v Oradei, kde neskôr odišiel aj on ako správca majetku konventu a kde v roku 1846 zomrel. Jeho knižné aktivity boli tematicky zamerané na teológiu, matematiku, jazykovedu a etnografiu. Koritschnyákov rukopis venovaný rómčine recenzoval a z časti publikoval arcivojvoda József Föherczég³ v roku 1887.

Slovenská národná knižnica sa venuje aj menšinovým oblastiam výskumu, a preto sme sa podujali priblížiť tieto rukopisy knižne. Spracovaním rukopisov a ich výskumom sa začali venovať Oľga Tökölyová, pracovníčka SNK z Odboru Národnej bibliografie z Oddelenia spracovania starých tlačí, ktorá zároveň pracuje na výskume literatúry o Rómoch. Spoluautorom je etnológ a romista Mgr. Zbyněk Andrš, Ph.D. z Filozofickej fakulty Univerzity Pardubice, ktorý sa už dlhé roky venuje tiež rómčine a jej dialektom.

Prípravovaná publikácia bude obsahovať tri rukopisy (začiatok 19. storočia) nájdené vo fondoch premonštrátov z Jasova, ktoré spravuje Slovenská národná knižnica.

1. Václav Kohout: Exercitatio Linguae Zingaricae (Cvičenie rómskeho jazyka), 1821. Rozmery rkp. 13 x 20,5 cm. Rukopis signovaný (Venceslai Kohouth). Evidovaný pod signatúrou SNK J 27 a.

Obsahuje obálku orientovanú na šírku (dva listy) a pokračuje šesť nečíslovaných listov = 1 list rozdelený na dve strany = 12 popísaných strán. Text slovných výrazov písal autor obojstranne a využíval priestor aj na boku strany na slovné spojenia alebo krátke vety/výrazy. Táto časť obsahuje cca 129 výrazov a slovných spojení, resp. krátkych viet. Niektoré rómske výrazy nie sú doplnené alebo je zlý ich zápis. Ďalšie tri listy autor popísal po výške. V tejto časti ide vyslovene o formu slovníka, nie výrazové spojenia. Na poslednej strane sú dva riadky v rómčine a ostatný text v maďarskom jazyku. Každá strana obsahuje dva stĺpce v rómskom a dva stĺpce v maďarskom jazyku. Václav Kohout hneď na začiatku určuje Rómom svojou otázkou: *Kathar avillal?* (Odkiaľ si prišiel?), na ktorú dostáva odpoveď: *Széplakatar, Huttkatar* (zo „Széplaky“, z Hutky). Môžeme predpokladať, že pravdepodobne pochádzali z Abovskej stolice, z Krásnej nad Hornádom⁴ (teraz časť mesta Košice – Krásna) a Hutky⁵. Obce sa nachádzajú hranične pri sebe a v súčasnosti patria k mestu Košice.⁶

Z historického hľadiska je zaujímavé porovnanie Kohoutových prác s najstaršou zaznamenanou zmienkou o Rómoch na Slovensku, za ktorú považujú niektorí bádatelia údaj z roku 1328, kedy „človek menom Michal, prezývaný Cigán, sluha Filipa, syna Petra z Krásnej nad Hornádom (Széplak), spáchal na podnet svojho pána lúpež na istom mlynárovi zo Šarišských Bertotoviec. Jeho pán bol pravdepodobne synom Petra, Drugetovho kastelána z hradu Jasenov...“ (Marek 2011: 444). Zápis pochádza z 30-tych rokov 14. storočia. Ak teda spojíme Kohoutovu rómčinu, ktorú získal od Rómov z predpokladom, že pochádzali z Krásnej nad Hornádom/Széplak, s z prvými písomnými zmienkami o Rómoch zo „Széplak“, nemožno vylúčiť, že tam Rómovia pravdepodobne bývali usadlým životom dlhé storočia alebo sa tam pravidelne vracali.

2. Václav Kohout: Tentamen consiscendae Linguae Zingaricae (Pokus o zvládnutie rómskeho jazyka). Bez datovania. Rozmery 21 x 13,5 cm. Rukopis signovaný (Wen. Kohaut). Evidovaný je pod signatúrou SNK J 27 b. Súvis s prvým rukopisom naznačuje pôvodná signatúra. Oba spomínané rukopisy signoval vlastnou rukou Václav Kohout, i keď medzi rukopisom z roku 1821 a rukopisom bez datovania sú isté rozdiely. Nazdávame sa však, že vyplývajú z prirodzenej vývinovej zmeny, ktorou prechádza rukopis prevažnej väčšiny pisateľov (Sabov 2009: 176).

Ide o rukopis rómsko-latinského slovníka, ktorý obsahuje podstatné mená, prídavné mená, číslovky a slovesá. Ďalej podáva gramatiku rómčiny a to: skloňovanie podstatných mien bez prídavného mena (jednotné číslo) a s prídavným menom (jednotné číslo aj množné číslo); skloňovanie zámen (jednotné aj množné číslo); časovanie sloviess; Oratio Dominica (Otčenáš). S prácou sa bližšie zoznámil aj Antal Herrmann, ktorý sa venoval publikáciám a rukopisom z 19. storočia o rómčine a o Rómoch. A. Herrmann⁷ Kohoutovou prácou nebol nadšený a nepovažoval ju za odborne spracovanú. Neskôršie sa textu venoval Emil Thewrewk de Ponor⁸, ktorý poukázal na Kohoutove plagiátorstvo od Grellmanna (Thewrewk de Ponor 1891). Ide napríklad o odpis jednotlivých slov a o modlitbu Oratio Dominica (Otčenáš) v latinskom a rómskom jazyku, ktorá sa skutočne nachádza aj v Grellmannovom diele (Grellmann 1787: 316). Je isté, že túto modlitbu a iné slová a slovné výrazy si Kohout, žiaľ „prepožičal“.

Každá dvojstrana rukopisu je očíslovaná arabskými číslicami, červeným atramentom. Nazdávame sa, že zložky boli očíslované dodatočne. Rukopis obsahuje 14 dvojstránok, čiže celkovo 24 popísaných strán. Písmo je kurzívové, pravidelné, dobre čitateľné.

3 József Föherceg (1833–1905) – Jozef Karol Ludovít, arcivojvoda Rakúska, príslušník habsbursko-lotrinskej dynastie. Pôsobil v Uhorsku, kde bol známy ako József Föherczég.

4 Uvádame niektoré historické pomenovanie obce: Széplak (1773), Séplak (1786), Abaszéplak (1907–1913, 1938–1945), Síplak (1920), Krásna nad Hornádom (1927–1938, 1945–1948, 1948–1976).

5 Nižná Hutka je veľmi stará osada, patrila opátstvu z Krásnej nad Hornádom. Vyšná Hutka je mladšia, ale prvá písomná zmienka o nej je staršia než o Nižnej Hutke (Varsík 1977).

6 História obce Krásna viz <http://www.e-obce.sk/obec/krasno/2-historia.html>

7 Herrmann, Antal – (1851–1926), etnológ, etnograf. V roku 1887 založil spolu s L. Katonom, H. von Wlislöckim *Ethnographische Mitteilungen aus Ungarn*. Venoval sa aj romistike.

8 Emil Thewrewk de Ponor (1838–1917) doslovne píše o rukopise *Tentamen*... ako o plagiátorstve z Grellmannovho slovníka s prekladom do latinčiny. V rukopise *Tentamen* uznáva len minimálny autorov vklad (Thewrewk de Ponor 1891: 156).

Súbor obsahuje aj zložku **Animadversiones historicae (Pozorovanie v histórii)**. Tento rukopis obsahuje, podľa písma, Kohoutove poznámky (rukopis nie je signovaný, takže to nie je isté) z historickej literatúry, žiaľ, Grellmanna tu neuvádza. Text je latinský, používa latinské skratky, niektoré sa nedajú identifikovať. Nemá obálku, len štyri strany poznámok. Prvá a druhá strana sú plne popísaných poznámok z historickej, až antickej literatúry, tretia a štvrtá strana obsahuje po jednej poznámke o literatúre.

3. Jakab Koritschnyák. Fundamentum Linguae Zingaricae (Základy jazyka rómskeho), 1806. Rukopis signovaný na obálke. Evidovaný je pod signatúrou SNK J 26, z knižnice jasovských premonštrátov. Rozmery 21 x 13,5 cm. Okrem obálky má 12 očíslovaných, obojstranne popísaných listov, spolu 25 popísaných strán (číslovanie strán sa uskutočnilo pravdepodobne dodatočne.).

Rukopis obsahuje modlitbu Oramus pro Zingaris (Modlíme sa za Rómov), ktorá je uvedená len v maďarskom jazyku. Text tejto modlitby je zosmiešnenie Róma a jeho rodiny. Pochybujeme o tom, že ju autorovi diktoval Róm. Nasleduje gramatika rómskych slov (skloňovanie podstatných mien, zámen, prídavných mien a slovies). Koritschnyákov prístup k rómčine bol po gramatickej stránke dosť dôkladný, časovanie a skloňovanie rozpisuje podrobne. O rómčine v jeho práci informoval v spomínanom príspevku už Emil Thewrewk de Ponor (1891)⁹, ale aj Jozef Karol Ludovít arcivojvoda rakúsky, ktorý časť z Koritschnyákovho rukopisu použil vo svojom diele Czigány nyelvtán / Románo csibakero sziklaribe (Učebnica rómskeho jazyka) (József Föherceg 1888).¹⁰ Je možné, že na základe skoršieho výskumu J. Koritschnyáka nasledoval Kohout svojho predchodcu a vo výskume rómčiny pokračoval.

Dielo „**Rómčina v rukopisoch 19. storočia z kláštora premonštrátov v Jasove**“ bude spracované a vydané v Slovenskej národnej knižnici. Bude obsahovať: úvodné slovo; stručnú štúdiu o dejinách Rómov a rómčiny, porovnanie starých a nových poznatkov na území Slovenska, určenie rómskeho dialektu zaznamenaného v rukopisoch; digitalizované vydanie rukopisov – spolu je to 59 rukopisných strán súpisu rómskych slov, slovných spojení, ktoré sa naskenovali; verný prepis textov z rukopisov po jednotlivých stranách (použitý jazyk: maďarčina, rómčina, latinčina) s prekladom do slovenčiny; edičné poznámky a vysvetlivky; rómsko-slovensko-anglický a anglicko-slovensko-rómsky slovník; doslov o autoroch rukopisov.

Naším cieľom je knižné vydanie rukopisov z 19. storočia, ktoré nie sú tak známe súčasnému bádateľskému okruhu, šíriť záujem o literatúre o Rómoch a priblížiť

historický výskum rómskeho jazyka. Dúfame, že naša publikácia bude prínosom a zaujme ako vedeckých, tak aj odborných pracovníkov zaoberajúcich sa rómčinou a priblíži samotným Rómom, ale aj majorite, informácie z histórie jazyka tejto národnostnej menšiny na Slovensku.

Pramene

KOHOUT, Václav. 1821. Exercitatio Linguae Zingaricae. Rukopis. (SNK J 27 a)
KOHOUT, Václav. [18--]. Tentamen condiscendae Linguae Zingaricae. Rukopis. (SNK J 27 b). KORITSCHNYÁK, Jakab. 1806. Fundamentum Linguae Zingariacae. Rukopis. (SNK J 26)

Literatúra

GRELLMANN, Heinrich Moritz Gottlieb (1787). Historischer Versuch über die Zigeuner. Göttingen: Johann Christian Dieterich, 1787. [16], 358, [10] s.
JOZEF KAROL Ludovít, arcivojvoda Rakúska (József Föherceg). 1888. Czigány Nyelvtán. Románo csibakero sziklaribe. Kiadja A Magyar Tudományos Akadémia, 1888, 377 s.

JOZEF KAROL Ludovít, arcivojvoda Rakúska (József Föherceg). (1887). In Egyetemes Philologiai Közlöny: Bezevető József föherczeg „Fundamentum linguae zingaricae J.J.M. Koritschnyák. Anno 1806.“ XI. k.-ból. Budapest. S. 705-716. Dostupné z: http://epa.oszk.hu/02300/02392/00042/pdf/EPA02392_egy_phil_kozl_11_1887_09-10_705-731.pdf

MAREK, Miloš. 2011. Národnosti Uhorska. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 459 s., ISBN 978-80-8082-470-9.

SABOV, Peter. 2009. Tri zaujímavé rukopisy 19. storočia uložené v historických knižniciach. In: Studia Bibliographica Posoniensia, Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2009, ISBN 978-80-89303-19-9, s. 175–182.

Slovenský biografický slovník (1989). Zv. 3. K–L. Martin : Matica slovenská. 447 s.

SZINNEYI, József. Magyar írók élete és munkái. 6. köt. Budapest : Magyar Könyvtudományi és Könyvtérjesztők Egyesülése, 1980 – 1981. 1456 s

THEWREWK DE PONOR, Emil. 1891. Gypsy Grammar by the Archduke Josef. In: Journal of the Gypsy Lore Society, vol. II (January 1890 – April 1891), s. 148–160. Dostupné z: <https://archive.org/stream/journalgypsylor01socigoo-#page/n182/mode/2up>

VARSÍK, Branislav. Osídlenie Košickej kotliny s osobitným zreteľom na celé východné Slovensko a horné Potisie. Slovenská akadémia vied, 1977, 574 s.

9 Thewrewk de Ponor vo svojom článku informuje o publikovaní Koritschnyákovkej práci Jozefom Karolom Ludovítom, arcivojvodom Rakúska (= József föherczeg) v časopise Egyetemes Philologiai Közlöny v r. 1887 (Thewrewk de Ponor 1891).

10 József föherczeg (Jozef Karol Ludovít, arcivojvoda Rakúska): Czigány Nyelvtán. Kiadja A Magyar Tudomány Akadémia. 1888. 377 s.

